

RÄHNIDE PESITSUSBIOLOOGIAST EESTIS PESAKAARTIDE ANDMEIL

Jaanus Elts

Eesti Ornitoloogiaühing, pk. 227, 50002 Tartu

Kokkuvõte. Artiklis käsitletakse 312 pesakaardi põhjal rähnide pesapaiku, kurna ja pesakonna suurust ning pesitsusfenoloogiat. Enim andmeid on suur-kirjurähni kohta, teiste liikide kohta on andmeid vähe või (roherähni puhul) puuduvad need täiesti. Edaspidi tuleks leitud rähnpesi külastada rohkem kordi ja määrata senisest tõhusamalt pesitsustulemusi.

Rähnide pesitsusbioloogia uurimine on keerukas, kuna nad pesitsevad puuõõnsustes, mis on tihti juurdepääsematud. Seepärast pole ka imestada, et rähnide pesitsusbioloogiat Eestis tuntakse halvasti. Artiklis analüüsitakse Eesti Ornitoloogiaühingusse laekunud pesakaartide põhjal rähnide pesapaiku, kurna ja pesakonna suurust, pesitsusfenoloogiat ja võimalust mööda ka pesitsusedukust. Töö lõpus käsitletakse suur-kirjurähni näitel ka pesade külastatavust vaatlejate poolt.

Materjal

1930-ndatest kuni 1999. aastani (k.a.) oli EOÜ pesakaartide arhiivi laekunud 312 rähnpesa käsitlevat pesakaarti (andmebaasi kogumaht 38100 kaarti). Üldiselt tuleb sellist tulemust pidada kesiseks. Tõsi – rähnide pesad asuvad valdavalt sellistes kõrgustes, kuhu on raske juurde pääseda, ning seepärast täidetakse nende kohta ka oodatust vähem kaarte. Enim andmeid (224 pesa, s. o. 72% kõigist rähniandmetest) on laekunud suur-kirjurähni kohta (tabel 1). Väga vähe on kaarte hallpea-rähni, valgeselg-kirjurähni ja kolmvarvas-rähni kohta, roherähni pesi pole aga kaartidele kantud ühtegi. Ka muusträhni ja väike-kirjurähni kohta on andmestik kasin, seda enam, et valdav osa andmeid on kogutud vaid ühekorde käigus.

Tabel 1. Täidetud pesakaartide hulk rähnilikide lõikes.

Table 1. Numbers of filled nest record cards.

Liik / Species		Kaartide arv No. of cards	%
Hallpea-rähn	PICCAN	3	1,0
Musträhn	DRYMAR	30	9,6
Suur-kirjurähn	DENMAJ	224	71,8
Valgeselg-kirjurähn	DENLEU	9	2,9
Väike-kirjurähn	DENMIN	31	9,9
Kolmvarvas-rähn	PICTRI	15	4,8

Tulemused

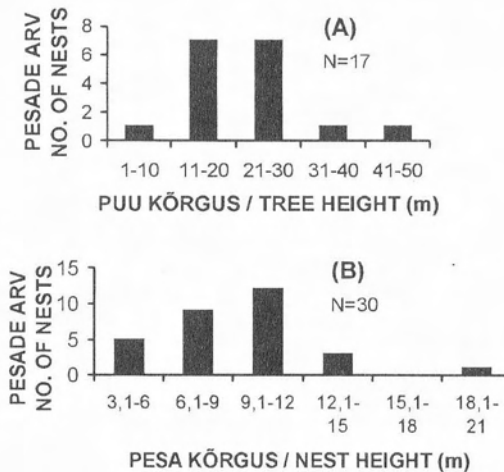
Hallpea-rähn (Picus canus)

Pesapuu liigiks on märgitud remmelgas, haab ja lepp. Puu kõrgust on hinnatud kahel korral (12 ja 30 m), pesa kõrguseks on antud 4, 7 ja 14 m. Pesitsusedukus on kõigil kolmel juhul jäänud teadmata.

Musträhn (Dryocopus martius)

Musträhni pesi leiti kõige sagedamini lehtpuult (60%), eelkõige haabadest (14 juhtu). Üksikjuhtudel leiavad kasutamist pärn (2 juhust), kask ja remmelgas (ühel korral). Okaspuudest on kasutatud vaid mändi (12 pesa). Pesad paiknesid puudel keskmise kõrgusega 22,4 (10–43) m; pesa kõrgus maapinnast oli 4-19, keskmiselt 9,6 m (joonis 1).

Kurnas oli kahel korral nii 4, 5 kui ka 6 muna, seega oli kuue kurna keskmine suurus 5,0 muna. Varaseim munadega pesa on dateeritud 20.04.1992. 19 pesakonnas oli keskmiselt 3,4 poega (tabel 2). Varaseim poegadega pesa on leitud 19.05.1992 ning hiliseim 04.07.1998. Teadaolevatest pesadest olid neli edukad, sama paljudel juhtudel pesitsemine ebaõnnestus, pesitsusedukus on teadmata 22 juhul.

Joonis 1. Musträhni pesapuu (A) ja pesa kõrguse (B) jaotus.

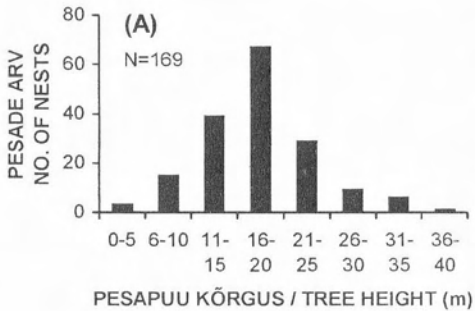
Figure 1. Frequency distribution of nest tree (A) and nest heights (B) in the Black Woodpecker.

Tabel 2. Rähnide pesakonna suurus Eestis.**Table 2.** Brood size of woodpeckers in Estonia.

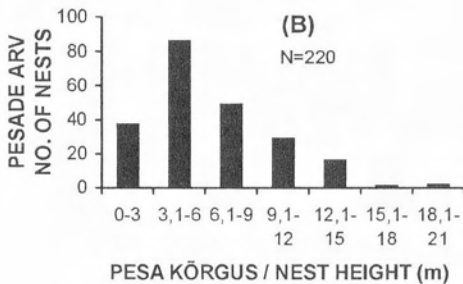
Liik <i>Species</i>	Pesakonna suurus / <i>Brood size</i>							Keskmine <i>Average</i>	N
	1	2	3	4	5	6	7		
DRYMAR	3	2	3	6	5			3,4	19
DENMAJ	4	5	2	10	11	2		3,7	34
DENMIN		1	2	1	3	1	1	4,4	9
PICTRI	1		7	1				2,9	9

Suur-kirjurähn (Dendrocopos major)

Elupaigana kasutas suur-kirjurähn sagedamini segametsi (36% pesadest), vähem lehtmetsi (23%) ja okasmetsi (20%; N=172). Viimastest kasutati sagedamini männikuid (78% peapuuliigini määratud juhtudest). Ühe lehtpuuliigi enamusega metsadest kasutati sagedamini haavikuid (60% juhtudest, mil lehtpuu liik oli määratud).

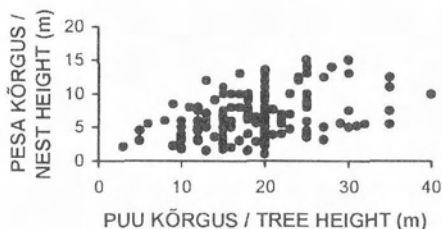
Valdav enamus pesakoopaid leiti lehtpuust (85% juhtudest): selgelt domineeris haab (140 juhtu, 64% pesadest), vähem leiavad kasutamist sanglepp (18 pesa), hall lepp (5), liigini määramata lepatüügas (8), remmelgas (4), paju (3), pihlakas ja toomingas (kumbagi 1). Okaspuudest kasutati mändi (25 pesa) ja kuuske (8).

Joonis 2. Suur-kirjurähni pesapuu (A) ja pesa kõrguse (B) jaotus.

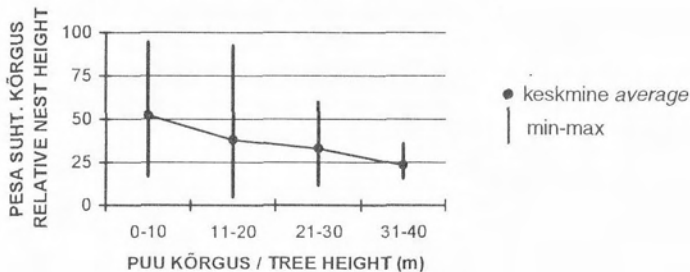
Figure 2. Frequency distribution of nest tree (A) and nest heights (B) in the Great Spotted Woodpecker.

Suur-kirjurähni pesapuu keskmine kõrgus oli 18,6 (3–40) m; pesa kõrgus maapinnast 6,6 (1,0–20,0) m (joonis 2). Üldiselt asusid kõrgematel puudel paiknevad pesad kõrgemal (joonis 3), kuid kas need on alati maksimaalselt kõrgel või kehtib see eelistus ainult osaliselt? Hinnates pesakoopa suhtelist kõrgust (puu kõrgusega võrreldes) näeme, et kuni 20 m kõrguste puude puhul võib pesi leida üpris pesapuu tipust, seejärel hakkab pesa suhteline kõrgus aga kiiresti kahanema ja väga kõrgete puude puhul jäävad pesad alati puu keskkohast allapoole (joonis 4). Seega ei püüa suur-kirjurähn alati pesitseda võimalikult kõrgel, vaid eelistab pigem püsida pesaehituseks optimaalsel kõrgusel. Tendentsi optimaalset kõrgust hoida võib tingida terve rida faktoreid, näiteks puu kõikumine tugeva tuulega, pesapuu ja/või pesakäigu kõrgus võrreldes ümbritseva metsa kõrgusega (s. o. pesa varjatus) jne. Leitud tendentsi võib siiski mõjutada puutüügaste suurem osatähtsus madalamate puude grupis, sest tüügastes võivad rähnid ehitada pesi suhteliselt kõrgemale.

Joonis 3. Suur-kirjurähni pesa kõrguse seos pesapuu kõrgusega (N=169). Seos on statistiliselt oluline ($r=0,38$, $p<0,001$).

Figure 3. Nest height in relation to nest tree height in the Great Spotted Woodpecker ($r=0.38$, $N=169$, $p<0.001$).

Joonis 4. Suur-kirjurähni pesa suhteline kõrgus sõltuvalt pesapuu kõrgusest (N=169).

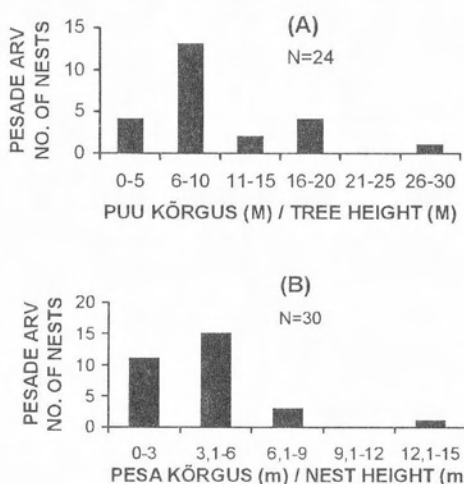
Figure 4. Relative height of nests in relation to nest tree height in the Great Spotted Woodpecker (N=169).

Isegi meie tavalisimal rähniliigil on teada vaid 8 kurna suurus: 2 muna oli kahes pesas, 4 muna kahes ja 5 muna kolmes pesas ning ühel juhul küündis kurna suurus kuueni. Seega oli keskmine kurna suurus nendel andmetel 4,1 muna; 34 pesakonna keskmine suurus aga 3,7 poega (tabel 2). Esimesi poegi (täpne vanus teadmata) on kirjeldatud 3. mail 1999, järgmine varaseim poegadega pesa pärineb 18. maist 1989. Hiliseim poegade esinemine pesas on dateeritud 23. juuli 1975.

Kirjeldatud pesadest olid teadmata pesitsusedukusega 172, õnnestunud pesitsemine konstateeriti aga 49 juhul.

Väike-kirjurähn (*Dendrocopos minor*)

Põhiline osa pesi on leitud lehtmetsast (57%), vähem on kasutatist leidnud segamets (17%) ja okasmets (10%). Üksikuid pesi on leitud veel raiesmike servast, asulast, pargist, kalmistult ning põllupeenraht. Kõik leitud pesad paiknesid lehtpuudel, kusjuures hallist lepast leiti 10 pesa, haavast 9, sanglepast ja pajust 4, kasest 3 ja üllatuseks üks pesa ka jalakast. Pesapuud olid 4-30, keskmiselt 11,0 m kõrged, ja pesad asusid keskmiselt 4,4 (1,0-13,5) m kõrgusel (joonis 5).

Väike-kirjurähni kohta on teada kolme kurna suurused: 5, 6 ja 7 muna. Varaseimad munadega pesad on leitud 19.05.1988 ja 19.05.1993. Varaseim poegadega pesa on dateeritud 05.06.72, hiliseimad pojad olid pesas 2. juulil aastatel 1973, 1987 ja 1991. Pesakonnas oli keskmiselt 4,4 poega (tabel 2). 20 pesa puhul jäi pesitsusedukus hindamata, 11 juhul aga pesitsus õnnestus.

Joonis 5. Väike-kirjurähni pesapuude (A) ja pesa kõrguse (B) jaotus.

Figure 5. Frequency distribution of nest tree (A) and nest heights (B) in the Lesser Spotted Woodpecker.

Valgeselg-kirjurähn (Dendrocopos leucotos)

Kuus pesakaarti üheksast pärineb 1999. aastast. Pesad paiknesid valdavalt lehtmetsas (78%), kusjuures rohkem pesi leiti haavikust. Pesa oli neljal juhul haaval, kahel juhul kasel; hallil lepal ja sanglepal ning kuusel vaid korra. Pesapuu kõrgus oli keskmiselt 15,3 (8-25) m, pesa kõrgus 9,2 (3,0-22,5) m. Andmeid munade ja/või poegade kohta on ülimalt vähe: ühel juhul on konstateeritud pesas olevat 3-4 poega (ja sedagi hinnatud häälightsuste järgi) ja korra on antud hinnang pesitsusedukusele (pojad pesast lahkumisvalmid).

Kolmvarvas-rähn (Picoides tridactylus)

Üle poole kaartidest (8) pärineb 1990. aastatest. Pesad leiti valdavalt segametsast (55%), vähem lehtmetsast (27%) ja kuusikust (18%). Pesa oli viiel juhul kuusel, neljal juhul haaval, kahel juhul sanglepal, männil ja pihlakal vaid korra. Seega paiknes 46% pesadest okaspuul ning 54% lehtpuul. Pesapuu kõrgus oli keskmiselt 18,0 (8-26) m, pesa kõrgus 4,0 (1,1-10) m.

Valdav osa pesi on leitud poegade ajal juuni lõpus ja juuli algul, kusjuures hilisem poegadega pesa pärineb 6. juulist 1970. Kolmvarvas-rähni kurna suuruse kohta Eestis andmed puuduvad. Üheksas pesakonnas oli keskmiselt 2,9 poega (tabel 2). Teadaolevatest pesadest olid 38% edukad, ülejäänud juhtudel jäi tulemus teadmata.

Arutelu

Pesade külastamine

Enamus rähnipesadest leitakse juhuslikult poegade häälightsuste järgi. Seega on ootuspärane, et vaatleja ei satu pesa juurde teistkordselt. Näiteks suur-kirjurähni puhul hõlmab 79% pesakaartidest selliseid ühekordseid visiite (joonis 6). Samal ajal saadakse ühekordsel külastusel teada eelkõige vaid pesa üldnäitajad, mitmete pesitsusbioloogiliste andmete hankimiseks oleks aga tarvilik pesa külastada korduvalt.

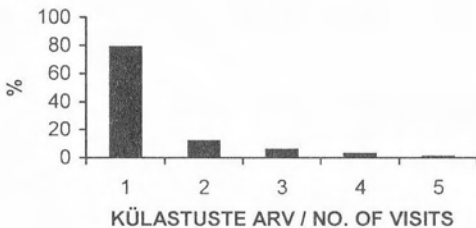
Pesa korduv külastamine kätkeb endas ka ohtu lindu liialt häirida, seepärast tuleks vaatluste planeerimisel lähtuda lindude käitumisest. Rähnide puhul, eriti kui puule ei ronita ja hinnatakse näiteks poegade olemasolu nende häälightsuste järgi maast, ei ole korduv pesa juures viibimine kindlasti probleemiks. Pesade korduvat ülevaatast tuleks edaspidi andmete kogumisel kindlasti soovitada.

Mida veel võiks edaspidi paremini teha?

Eeltoodust ilmneb, et seni on meil erakordselt vähe andmeid rähnide kurna ning pesakonna suuruse kohta. Läbimurret selles küsimuses pole lihtne saavutada, sest enamus rähnipesi on raskesti ligipääsetavad – nii kõrguse kui pesaava väiksuse tõttu. Katsetamist võiks leida väikeste, valgusallikaga varustatud kumerate (koondavate) peeglite kasutamine. Selliseid konstruktsioone on edukalt rakendatud paljudes maades. Muidugi on nende kasutamine kergem suuremate liikide puhul, kuid leidlik meistrimees suudab ilmselt teha sellisegi instrumendi, millega saab jälgida pesas leiduvat ka läbi väikese pesaava. Tegelikult on saadaval ka tööstuslikult toodetud väiketeleskoobid, mis aga on kallid (kümneid tuhandeid kroone maksvad) ja vaevalt et meie tingimustes huvilisi köidavad.

Aastaid on kasutatud suluspesitsejate pesade kontrollimiseks (eriti rõngastamiseks) pesade lahtisaagimist. See võib kõne alla tulla eelkõige suurte poegade korral, kui lindudel on jäänud pesas olla veel vähe aega ning röövlusohk seepärast väiksem. Tüvest lahti saetud klots tuleb igal juhul oma kohale tagasi asetada ning kindlalt naelutada või vähemalt hoolikalt kinni siduda. Korrektselt käitudes ei tohiks taoline toiming pesa ohtu seada, eriti kui saejälg takku, riideribasid või savi (parim oleks nende kombinatsioon) täis toppida. Nii ei tohiks linnukaitse seisukohast olla taunitav ka munadega pesa avamine – peamine on ettevaatus töö tegemisel ning oma tegevusjälgede hoolikas kohendamine! Mõnikord võib aga pesa lahtisaagimine olla aeganõudev ja ebamugav (T. Evestuse teade), just kõrgete pesade ja jämedate puude puhul. Autori kogemus näitab, et eriti raskesti avatavad on pesad jämedates haabades.

Kasutamist on leidnud ka pesaava suurendamine. Autor suhtub sellisesse teguviisi siiski taunivalt, kuna see soodustab röövloomade ligipääsu pesale. Pesaava saab uuesti väiksemaks muuta sellele vineeri

Joonis 6. Suur-kirjurähni kohta täidetud pesakaartide (N=101) jaotus pesakülastuste arvu järgi.

Figure 6. Number of visits to Great Spotted Woodpecker nests (N=101).

või õhukese plekiriba paigaldamisega, kuid need võivad vanalinde häirida ja pole seepärast soovitatavad.

Siinkohal palve vaatlejatele: **kui kellelgi on kogemusi pesaavade suurendamisega või pesade lahtisaagimisega, siis palun andke neist autorile teada!** Kasulikud on nii positiivsed (linnud pesitsesid edukalt) kui ka negatiivsed tulemused. Teates palun märkida võimalikult detailselt, mida täpselt pesale ligipääsuks tehti ning kuidas lindude pesaelu seejärel kulges. Oodatud on selleteemalised märkused ka teiste suluspesitsejate kohta!

Seni on vähe kasutatud võimalust pesakaardile kanda ka pesast lahkunud linnuperede andmeid, millele on pesakaardi täitmise juhendis ometi vihjatud. Niisiis – **pesakonna suurust võib hinnata ka pesast lahkunud poegade puhul**, kasutades pesakaardil koode *P8* (pojad pesa lähedal, lennuvõimetud) või *P9* (pojad pesa lähedal, lennuvõimelised). Koodi *P8* kasutatakse pesahülgaajate ning koodi *P9* pesahoidjate korral. Muidugi on oht, et kui pojad on pesast väljas juba mõnda aega, siis on osa neist hukkunud. Ent ikkagi saame nii teada vähemalt pesakonna minimaalse suuruse. Selliste pesakondade kirjeldamine annab ka võimaluse saada paremat ülevaadet pesitsusfenoloogiast. Lennuvõimeliste poegade vaatlemisel tasuks aga alati täpsustada nende lennuuskust (kehv, mõõdukas, hea, lendab vaid lühemaid vahemaid, väldib lendutõusmist, jne).

Pesitsusedukuse hindamisel tuleks olla ettevaatlik, eriti rohe-, hallpea- ja mustrahni puhul, kelle pojad häälitsevad pesasoleku ajal vähe ja vanalinnud toovad poegadele toitu harva (A. Lõhmuse andmed). Niisiis tasuks mainitud liikide puhul pesa pojaetapil (eriti just pesaelu lõpuperioodil) külastada korduvalt või püüda pesa jälgida kestvamalt, mis kindlasti ei ole mugav ja lihtne ülesanne.

Tänuavaldused. Autor on tänulik Asko Lõhmusele ja Kaja Petersonile märkuste eest käsikirja täiendamiseks.

Breeding biology of Estonian woodpeckers

The paper summarizes data on nest sites, clutch and brood size and breeding phenology of seven Estonian woodpeckers. 312 nest record cards of the EOS database have been analysed, the majority (72%) of which represent the records about Great Spotted Woodpecker. From all other species only small numbers of cards are available, and not a single one about Green Woodpecker nests. In the future, observation quality should be improved, one one hand by recording clutch and brood sizes more often, and on the other hand by visiting nests more than just once.